

I Auschwitz blir alt det gode Gud står for utryddet, respekten for andre mennesker som skapt i Guds bilde eksisterer ikke, og alt skjer med tanke på å virkeliggjøre bestemte menneskers mål, og ikke hvilke mål Gud har for hele menneskeheten. Auschwitz er derfor et grotesk og forferdelig uttrykk for hva som skjer det alt det som Gud vil at menneskene skal ha del i, blir systematisk borte, fornekta, ignorert. Tausheten om Gud utenfor porten til Auschwitz er derfor en taushet knyttet til at her er det ingen positiv erfaring som troen på Gud kan knytte an til – her er Gud nærværende bare i sitt fravær.

Dette kan gi anledning til også å tenke over og arbeide med den følgende forestillingen: I likhet med andre elementer i menneskelivet er heller ikke det gode noe selvsagt – det er noe som først kan komme til uttrykk der vi gir rom for Gud som skaper. Det var nettopp det som ikke skjedde i Auschwitz. Og det er nettopp derfor Gud ikke nøyer seg med å skape – han vil også redde menneskene ut av sine forestillinger om at det gode livet henger sammen med rettigheter og privilegier som noen kan ha på bekostning av andre, og at noen kan ha makt over andres liv. Når Gud åpenbarer seg i verden gjennom Jesus, er det nettopp for å gjøre kjent dette – og vise at det finnes en vei ut av det onde. Men dette er truende, utfordrende, ikke akkurat selvsagt.

Å tro på Gud er å regne med, å håpe på, at det gode likevel en dag vil vinne. Selv om Gud mange ganger viser seg i vår erfaring først og fremst i sitt nærværende fravær, er dette fraværet noe vi kan tyde som et fravær av Gud, så lenge vi tillater oss å regne med at ting kan endre seg, at noen vil gjøre opprør, at rettferdigheten vil finne nye veier. Å tro på Gud i møte med ondskaper er derfor først og fremst knyttet til å ha håp for fremtiden,

og ikke la nåtiden bestemme alle perspektiver og stjele all kraft. De som overlevde i konsentrasjonsleirene var dem som klarte å beholde håpet, som regnet med en fremtid. Fremtiden er Guds tid. Selv om fremtiden er fraværende nå, er den likevel nærværende som det stedet der det gode vi håper på har sin opprinnelse og mulighet. Gudstro skal holde håpet om muligheten for dette gode åpen.

Noter

- ¹ Det følgende bygger på deler av og utvikler stoff som finnes i et kapittel i boken *Gud: fortrolig og fremmed. Etertanker*, Gyldendal Akademisk 2001. Den som vil ha mer stoff til tema, henvises derfor dit.
- ² For ordens skyld bør det sies at dette ikke er første gang erfaringer har rystet foreliggende teologiske forestillinger om Gud. Noe tilsvarende skjedde i forbindelse med tanken om Gud som opphavsmann til tilværelsens fulle orden og sammenheng etter jordskjelvet i Lisboa på midten av 1700-tallet. Men til forskjell fra i Auschwitz, var det her ikke mulig å tenke det som skjedde som om det hadde opphav i menneskets ondskap. Sannsynligvis er nettopp det at overlatt menneskelig ondskap er så påtrengende i forbindelse med konsentrasjonsleirene, også med på å gjøre erfaringen av det onde enda sterkere – og ikke fullt så fremmed eller på «utsiden» at det menneskelige som en eksternt forårsaket hendelse som et jordskjelv er.

Jan-Olav Henriksen, professor i systematisk teologi, Menighetsfakultet.
Adresse: Jan.O.Henriksen@mf.no

Hanne Løland:

Er Gud en av gutta?

Om Gud og kjønn – trekk av gudsbildet i feministisk teologi

«Kjære Gud. Er gutter bedre enn jenter? Jeg vet at du er gutt, men prøv å være rettferdig,» slik spør Sylvia i en bønn hentet fra samlingen *Barn skriver til Gud*. Den kristne tradisjon er full av fremstillinger av Gud som far, herre, konge, ja, som mann: «Fader vår, du som er i himmelen...» «I Faderens, Sønnens og Den Hellige Ånds navn.» «Jeg vet at du er gutt...» sier Sylvia. Er den kristne gud «en av gutta»?

Hva er problemet?

I denne artikkelen vil jeg løfte frem noen problemstillinger vedrørende tematikken Gud og kjønn – eller mer presist, spørsmål knyttet til Guds «kjønn». Hva er så problemet? De fleste av oss ville vel svart Sylvia med å si noe sånn som: «Gud er ikke gutt eller jente, mann eller kvinne. Gud er Gud og ikke et menneske og synes selvsagt ikke at gutter er bedre enn jenter.»

«For jeg er Gud og ikke en mann.» (Hosea 11:9¹) Det er en allmenn teologisk sannhet og antagelig også en vanlig oppfatning blant folk flest, at Gud *ikke egentlig* er mann, selv om det heter «Fader vår» og ikke «Moder vår» i bønner. Er ikke vårt svar til Sylvia da godt nok, er det nødvendig å si noe mer? Sitatet: «Gud er ikke mann – han er ånd!» illustrerer problematikken. Selv om de fleste teologer i dag ville si at Gud ikke har kjønn og er hevet over våre kjønnskategorier, kjønner språket vårt gudsspråk og dermed også våre forestillinger om Gud. Når vi skal referere til Gud med personlig pronomen, velger de fleste av oss å bruke «han» uten å reflektere over at det kunne vært en mulighet

å si «hun». Hører vi noen tale om mennesker som Guds barn, vil de fleste tenke at det betyr at Gud er far, få i vår tradisjon ville trekke slutningen at Gud er mor. Det er antagelig ikke uten grunn at Sylvia tror Gud er en av gutta.

Tradisjonen og den feministiske kritikken

Den kristne tradisjon er sammensatt, men hovedlinjen er likevel at Gud nærmest konsekvent har blitt omtalt og tiltalt med såkalte maskuline metaforer, samtidig som en vil si at Gud ikke har kjønn.

Det er ikke uten videre enkelt eller uproblematisk å definere metaforene brukt om Gud som maskuline eller feminine. Når jeg likevel gjør det her, mener jeg med «maskuline metaforer», metaforer som gir assosiasjoner enten til mannen som kjønn (sex) eller det som tradisjonelt (roller, egenskaper) har blitt oppfattet som mannlig (gender). Tilsvarende er «feminine metaforer», metaforer som gir assosiasjoner til kvinner (sex), eller det som tradisjonelt har blitt oppfattet som kvinnelig (gender). I tillegg vil det være mange metaforer som er såkalt kjønnsnøytrale.

Det var først med den moderne kvinnebevegelsen og feministteologiens fremvekst, at Guds kjønn ble et tema. Feministteologien starter sin teologiske refleksjon med utgangspunkt i erfaringen, og det gjorde den også ved spørsmålet om Guds kjønn. Kvinner begynte å spørre om kvinners erfaringer ikke var bra nok til å representere guddommen, siden Gud tradisjonelt blir omtalt i maskuline metaforer. Det kom

også en kritikk fra sjelesorgens rom. Kvinner som hadde vonde erfaringer med sin egen far eller andre menn, opplevde det svært problematisk å forholde seg til Gud som «Faderen». Hvordan kunne de tro på en *god* Gud Fader, dersom all deres erfaring med fedre var negativ? Mary Daly formulerte på midten av 70-tallet, en uttalelse som seinere har blitt stående som en klassiske kritikk av det tradisjonelt patriarkalske gudsbildet: «Dersom Gud er mann, blir mannen gud». Kritikken går ut på at når språk som tradisjonelt har blitt knyttet til mannen, blir brukt om Gud, kan mannen identifisere seg med det som sies om Gud og se sitt religiøse verd ved å være i Guds bilde, mens kvinnen ikke kan det på samme måte. – Er ikke kvinnen også Guds avbildning?

Sylvia og feministteologene har gjort erfaringer som er ganske like. Sylvias spørsmål impliserer en mistanke om at gutter kanskje er bedre enn jenter, fordi Gud selv er en av gutta. Feministteologene har pekt på hvordan flere kvinner opplever sitt religiøse verd som mindreverdige i forhold til mannen, siden gudsspråket ekskluderer deres erfaringer. Begge erfaringene reiser etter mitt skjønn, alvorlige spørsmål ved hvordan en tradisjonelt har talt om den kristne Gud. Satt på spissen kan en si at gudsspråket ikke ser ut til å tale sant verken om Gud eller mennesker – Gud har blitt mann, og menn har blitt stående over kvinner på den «religiøse rangstigen».

Å tale om Gud er å tale i bilder – om språk og språkets grenser

Feministteologiens kritikk av de tradisjonelle maskuline gudsbildene har tydeliggjort for oss at gudsspråket er nettopp språk, formet av menneskers erfaringer og opplevelser. Videre har den vekket en ny bevissthet om at når det tales om Gud, tales det i bilder. Vår tale om Gud vil aldri fullt ut kunne fange hvordan eller hvem Gud er. Dette er en viktig grunnforståelse i alt vårt

arbeid med gudsspråket. «Vårt eneste alternativ, er å tale om Gud i haltende, inadekvate ord, eller å forbli stille,» skrev Augustin en gang. I den kristne tradisjon har en stort sett valgt å tale, men bevisstheten om at en har talt i bilder, har kanskje ikke alltid vært like sterkt fremme.

Bibelens og tradisjonens formuleringer og bilder av Gud er også farget av den konteksten de ble til i, av de menneskene som talte og skrev. Bibelen er skrevet av menn, i alle fall i hovedsak, og den er blitt til i en tradisjonell, patriarkalsk kontekst. Det er derfor ikke så underlig at det gudsspråket vi finner her er farget av dette. Videre oppover i kirkens historie har det også primært vært menn som har hatt muligheten og «retten» til å tale om Gud og dermed farge det språket som ble brukt. Dette gjelder helt frem til vår egen tid, hvor de fleste teologer og prester fremdeles er menn og det er disse som formulerer dagens gudsspråk. Feministteologiens kritikk er ikke bare hvordan selve gudsspråket er formulert, men også at store grupper mennesker og deres erfaringer er ekskludert når gudsspråket formuleres. Man har snakket om et «forkortet» gudsspråk. Kvinner har i liten grad hatt mulighet til å formulere gudsspråket.

Et annet problem ved gudsspråket er når ett av mange bilder på Gud, blir den ene måten en taler om Gud på. Sallie McFague går så langt at hun hevder at en absoluttering av en enkelt metafor for Gud kan føre til avgudsdyrkelse. Vi lager oss et gudebilde. Problemet ved å bare bruke ett bilde på Gud, som f.eks. «Gud Fader», er – slik jeg ser det – at vi nok engang «glemmer» at bildene og språket vi bruker for Gud er nettopp bilder og språk. I stedet oppfatter vi det ene bildet som en definerende beskrivelse av Guds «natur». Dersom Gud Fader blir den eneste måten å tale om den kristne Gud på, vil den ekskludere talen om Gud som mor. Dersom Gud Fader er en blant mange måter å tale om Gud på, blir det også rom for Gud Moder.

Grunnforståelsen av at alt gudsspråk er

menneskers språk om Gud, gjør at det er viktig å ha en kritisk holdning til det, og spørre om det språket vi bruker formidler et sant bilde av den kristne Gud. Dersom gudsspråket oppfattes ekskluderende, innsnevrende eller undertrykkende, kan det ikke være sann tale om Gud.

Så langt utfordringene – hva er så løsningsforsøkene?

Så langt har jeg pekt på den del av de problemene og utfordringene feministteologien har løftet frem, hva har så løsningsforsøkene vært?

På jakt i gamle kilder

Noe av det første man gjorde for å bøte på det ensidige maskuline gudsspråket, var å gå på leting både i bibelmaterialet og i kirkens historie, etter glemte og undertrykte tradisjoner. Spørsmålet var om det kristne gudsbildet var så gjennomført patriarkalsk som en kan få inntrykk av. Denne letingen etter gudsspråk i tidligere kilder har gitt resultater. Både i bibelbøkene og kirkens tradisjoner har man funnet bruk av femininet gudsspråk. Et eksempel fra kirkens tradisjon er Julian av Norwich, som på slutten av 1300-tallet skrev i en av sine tekster: «Like sant som Gud er vår far, er han vår mor. I vår far, Gud den allmektige, er det vi lever. I vår barmhjertige mor blir vi gjenskapt og gjenreist.»

Innenfor det fagfeltet jeg selv jobber, Det gamle testamentet (GT), har man også funnet flere tekster hvor Gud blir fremstilt som en omsorgsfull mor: «Som moren trøster sin sønn, vil jeg trøste dere, ja i Jerusalem skal dere få trøst» (Jes 66:1). I Jesaja 42:13–14 spiller to ulike erfaringsbakgrunner sammen: «Herren drar ut som en veldig helt, som en kriger vekker han sin stridslyst; han lar hæroppet runge og viser sin styrke for sine fiender. I lange tider har jeg vært rolig, har tidd og holdt meg tilbake. Nå skriker jeg som en fødende kvinne, jeg fnyser og snapper etter været». Dette eksemplet viser et viktig trekk ved GTs gudsspråk. Maskuline

og feminine bilder for Gud brukes side om side. Uten nærmere presiseringer er Gud kriger og fødende kvinne.

Vi finner flere eksempler på at ulike bilder og dels motstridende bilder, brukes side om side om Gud i GT. I Esekiel kapittel 16 fremstilles Gud, i en og samme liknelse, først som jordmor, så som far, forlovede, ektemann og fraskilt ektemann, til Jerusalem. Det har med andre ord ikke vært noe krav at bildene brukt for Gud måtte være innbyrdes konsekvente. Gud som jordmor ekskluderte ikke bildet av Gud som ektemann.

Etter mitt skjønn har letingen i bibelmaterialet og kirkens tradisjoner etter alternativt gudsspråk vært positivt. Vi har fått dokumentert at man i disse kildene faktisk finner feminint gudsspråk, noe som antagelig vil gi større frimodighet til en del mennesker til å bruke det også i dag. Disse funnene bekrefter også at en del av kvinners erfaringer har vært tatt i bruk i omtalen av Gud. Kvinner er ikke per definisjon holdt utenfor.

Gamle kilder kan gi nye perspektiver

Undersøkelser av hvordan gudsspråket i GT er formulert og fungerer, kan også gi impulser direkte til dagens debatt. Vi har allerede sett at Gud i GT, i en og samme tekst, kan fremstilles med flere metaforer som for oss ser ut til å være gjensidig ekskluderende (jordmor, far, ektemann osv). Videre at gudsspråket i GT kan bruke feminine og maskuline bilder ved siden av hverandre uten at det ser ut til å ha vært et problem. Dette viser antagelig at gudsspråket ikke ble oppfattet som definisjoner av hva eller hvem Gud var (Guds natur), og videre at bilder fra ulike erfaringsverdener måtte tas i bruk for å formidle hele spekteret av erfaringene en hadde av Gud. Dersom man i de bibelske tekster kan holde flere tanker i hodet på samme tid, og bruke bilder for Gud som etter våre kriterier ser ut til å være motstridende, er det et spørsmål om ikke vi skulle kunne gjøre det samme.

En gammeltestamentlig forsker ved navn Marc Brettler, har jobbet med hvordan Gud blir fremstilt i Jesaja 40–66. Et kjennetegn ved disse tekstene er at Gud fremstilles som den som er totalt annerledes fra alle andre og ikke kan sammenlignes med noen. Dette kaller vi tanken om Guds inkomparabilitet. «Hvem vil dere ligne meg med...?» (Jes 40:18) er et gjennomgangsspørsmål i disse tekstene. Samtidig er det i dette tekstkorpuset vi finner det største mangfoldet av bilder på Gud i GT. Brettler trekker den konklusjonen at Guds inkomparabilitet krever et mangfold av bilder. Dette utsagnet om gudsspråket i Jesaja, er et viktig anliggende også i dag. For å kunne opprettholde tanken om at Gud er Gud, og helt annerledes enn alt vi måtte sammenligne henne med, blir det med andre ord av avgjørende betydning at vi ikke begrenser oss til en håndfull (maskuline) bilder, men benytter oss av et mangfold av bilder. Dette samsvarer med anliggende til bla. Sallie McFague, som vi var innom tidligere.

Lage nytt språk

Feministeologene har ikke nøydt seg med å lete i gamle kilder, en har også reist spørsmålet om en ikke selv må formulere nytt gudsspråk. Det er i denne sammenhengen at «Guds kjønnsdebatten» har vært mest fremme her hjemme. I den norske konteksten har diskusjonen primært handlet om hvordan det liturgiske språket i kirkens gudstjenester skal være. «Gud vår mor og far, fra dypet roper vi til deg.» Slik lyder en av bønnene som ble formulert til bruk på gudstjenester 8.mars i 1993. Denne og flere andre liturgier, som inneholder såkalte feminine metaforer for Gud, ble seinere utgitt i et hefte av Kirkerådet i 1996. Målsetningen var å skape et inkluderende gudsspråk, det vil si, et språk som inkluderte både feminine og maskuline bilder for Gud. Videre formulerte en også en del bønner og liturgiske ledd som var såkalt kjønnsnøytrale. Et forslag gikk ut på at en av og til kunne bytte ut «I Faderens, Sønnens og Den Hellige Ånds navn» med

formuleringen «I den treenige Guds navn. I Skaperens, Befrierens og Livgiverens navn.»

Liturgiernes tiltale og omtale av Gud som mor var det som først og fremst utløste debatt i den norske kirke og spørsmålet lød: «Kan vi be til Gud vår mor?» De store ringvirkningene inn i samfunn og skole har denne debatten likevel ikke fått. Den vanlige søndags liturgien i kirken har heller ikke tatt opp i seg noen av de elementene som de såkalte 8. mars liturgiene hentet frem. Innvendingene mot liturgiene har både vært at de bruker terminologi som vi ikke finner i Bibelen og kirkens tradisjoner (noe som bare delvis stemmer), men også at talen om Gud Fader og Gud Moder vil overføre våre tradisjonelle kjønnsforestillinger på Gud og gi oss en streng Gud Fader og en omsorgsfull Gud Moder. Denne siste innvendingen skal vi la ligge i denne omgang, men spørsmålet om vi kan be til Gud vår mor, kan kanskje ikke bli stående uten noen kommentar?

Gud er *også* mor, og derfor kan vi etter mitt skjønn be til «Gud vår mor» innenfor den kristne tradisjon. Flere har innvendt at Gud i Bibelen nok omtales som mor, men aldri tiltales «mor», og at vi derfor ikke kan tiltale Gud «mor». Så langt jeg kan se er det i det bibelske materialet ikke noen prinsipiell forskjell på de ord og bilder som er brukt i tiltale til og omtale av Gud, og dermed er ikke dette et viktig argument. Når det er sagt, vil jeg også tilføye at jeg mener at vi *ikke* er begrenset til å bruke de bilder og det språk vi finner i Bibelen i vårt gudsspråk. Så lenge vårt gudsspråk taler sant om Gud, slik vi kjenner Gud fra Bibelen, tradisjonen og fra menneskers erfaringer av Gud i dag, kan gudsspråket *nyformuleres*, også vårt bønnespråk.

Når alt dette er sagt, hva kan vi så si til Sylvia?

Hva kan vi så si?

På bakgrunn av det vi nå har sett, vil jeg si at vi innenfor den kristne tradisjon både *kan* og *må* tale om Gud både som mann og kvinne,

far og mor. Det er vårt ansvar å tale sant både om Gud og mennesker, og ut fra den grunnforståelsen av at alt gudsspråk er menneskers liv og erfaringer, må hele mangfoldet av erfaringer være med.

Det er likevel også viktig at vi ikke begrenser vårt gudsspråk til mor-og far-terminologien, men tar i bruk det store mangfoldet av gudsmetaforer som vi kan finne i Bibelen og i den kristne tradisjon, samtidig som vi har muligheten til å skape nytt språk. Mangfoldet av bilder er antagelig den beste måten vi kan holde fast på tanken om at Gud er Gud og annerledes enn alt annet. For å kunne si at Gud er far og konge, men likevel ikke mann, jordmor og mor, men likevel ikke kvinne, *må* gudsspråket være mangfoldig.

Gudsspråket forteller ikke bare om menneskers erfaringer med Gud, men også om våre tanker om mennesker. Dersom vi konsekvent holder alle bilder og erfaringer fra kvinners liv og verden utenfor gudsspråket, sier vi at kvinners liv og erfaringer ikke er bra nok til å fortelle om Gud. Også for å understreke for Sylvia at gutter ikke er bedre enn jenter, må både feminine og maskuline bilder brukes om Gud. En av de utfordringene den kristne tradisjon står overfor i dag, er å formulere et gudsspråk som hjelper Sylvia til å se at den kristne Gud *ikke* er en av gutta.

Note

- ¹ I de norske bibeloversettelsene heter det «For jeg er Gud og ikke et menneske», men på hebraisk er ordet isj brukt, og det referer oftest til «mann».

Litteratur

- Brettler, Marc Z., «Incompatible Metaphors for YHWH in Isaiah 40–66» (JSOT, 78/1998, s.97–129)
- Daly, Mary, *Beyond God the Father. Toward a Philosophy of Women's Liberation* (Boston: Beacon Press, 1973)
- Henriksen, Jan-Olav, *Gud – fortrolig og fremmed. Etertanker* (Oslo: Gyldendal Akademiske, 2001)
- Johnson, Elizabeth A., *She Who Is. The Mystery of God in Feminist Theological Discourse* (New York: Crossroad, 1997)
- Julian av Norwich, *Innhyllet i kjærlighet*, (Norge: St. Olav Forlag, 1986, oversatt av Jan Erik Rekdal)
- Kirkerådet, 8. mars. *Opplegg til 8. marsgudstjenester og andre gudstjenester med kvinneperspektiv* (Oslo: Kirkerådet, 1996)
- Marshall, Eric og Stuart Hample, *Barn skriver til Gud* (Oslo: Ansgar, 1992)
- McFague, Sallie, *Metaphorical Theology. Models of God in Religious Language* (London: SCM Press, 1983)
- Widnes, Hanne Cecilie, «Når Gud er mann» (Bymisjonen 3/1999, s. 22–23)

Hanne Løland, stipendiat på Menighetsfakultetet i Det gamle testamente.
Adresse: hanne.loland@mf.no